Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

# KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR XOTIRASINING NEYROPSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**Sabirova Xosiyat Rustambekovna**
Ma'mun Universiteti psixologiya yo‘nalishi 1-kurs magistranti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi bolalar xotirasining neyropsixologik xususiyatlari, xotira jarayonlarining rivojlanish bosqichlari hamda bosh miya faoliyatining xotira shakllanishidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, bolalarda xotira rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar, ta’lim jarayonida xotirani mustahkamlash usullari va neyropsixologik yondashuvlarning amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari kichik maktab yoshidagi bolalarda xotiraning samarali rivojlanishi ta’lim sifati va shaxsning intellektual taraqqiyotida muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

**Kalit so‘zlar:** xotira, neyropsixologiya, kichik maktab yoshi, bilish jarayonlari, bosh miya, eslab qolish, unutish, diqqat, intellektual rivojlanish, ta’lim jarayoni.

**Kirish.** Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan va yuqori intellektual salohiyatga ega shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishishda kichik maktab yoshidagi bolalarning bilish jarayonlarini, ayniqsa, xotira faoliyatini chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Xotira insonning bilimlarni o‘zlashtirishi, saqlashi va amaliy faoliyatda qo‘llashini ta’minlaydigan asosiy psixik jarayonlardan biridir.

Kichik maktab yoshi odatda 6–11 yosh oralig‘ini qamrab oladi. Bu davrda bolaning nerv tizimi va bosh miyasi faol rivojlanadi, bilish jarayonlari takomillashadi hamda o‘quv faoliyati yetakchi faoliyat turiga aylanadi. Aynan shu davrda xotira sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tariladi va ixtiyoriy xotira shakllana boshlaydi. Neyropsixologiya fanining rivojlanishi natijasida xotira jarayonlarining miya faoliyati bilan bog‘liq mexanizmlarini chuqurroq o‘rganish imkoniyati paydo bo‘ldi. Bu esa bolalarning o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish hamda xotira bilan bog‘liq muammolarni o‘z vaqtida aniqlash imkonini beradi. Xotira – bu insonning o‘z tajribasini eslab qolish, saqlash va keyinchalik qayta tiklash qobiliyatidir. Xotira tufayli inson avvalgi tajribalarini saqlaydi, ulardan foydalanadi va yangi bilimlarni egallaydi.

Psixologiyada xotira quyidagi jarayonlardan iborat: Esda olib qolish, esda saqlash, eslash, tanish, unutish. Xotira inson faoliyatining barcha sohalarida ishtirok etadi. Ayniqsa, ta’lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish va mustahkamlash xotiraning rivojlanganlik darajasiga bog‘liq.

Xotiraning neyropsixologik asoslari. Neyropsixologiya inson psixikasining bosh miya faoliyati bilan bog‘liqligini o‘rganadigan fan hisoblanadi. Xotira jarayonlari miyaning turli qismlarining o‘zaro hamkorligi natijasida yuzaga keladi.Bosh miyaning peshona qismi ma’lumotlarni rejalashtirish va nazorat qilish vazifasini bajaradi. Chakka qismlari esa axborotni qabul qilish va saqlash bilan bog‘liq jarayonlarda faol ishtirok etadi. Gipokamp deb ataluvchi tuzilma yangi ma’lumotlarni uzoq muddatli xotiraga o‘tkazishda muhim rol o‘ynaydi. Kichik maktab yoshida miya po‘stlog‘ining rivojlanishi davom etadi. Nerv hujayralari o‘rtasidagi bog‘lanishlarning kuchayishi natijasida axborotni qayta ishlash va eslab qolish imkoniyatlari ortadi. Shu sababli bu davr xotiraning jadal rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarning xotira faoliyati diqqat, tafakkur, nutq va hissiy holat bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu jarayonlarning rivojlanganlik darajasi xotira samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar xotirasi bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Birinchidan, bu davrda ko‘rgazmali-obrazli xotira ustunlik qiladi. Bolalar rang-barang rasmlar, predmetlar va vizual materiallarni tezroq eslab qoladilar. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda ko‘rgazmali vositalardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Ikkinchidan, mexanik xotiradan mantiqiy xotiraga o‘tish jarayoni boshlanadi. Bolalar dastlab ma’lumotlarni takrorlash orqali eslab qoladilar, keyinchalik esa ma’lumotlarning mazmunini tushunish asosida eslab qolish qobiliyati rivojlanadi.

Uchinchidan, ixtiyorsiz xotira asta-sekin ixtiyoriy xotiraga aylana boshlaydi. Bola ma’lum maqsad asosida materialni eslab qolishga harakat qiladi va turli usullardan foydalanadi.

To‘rtinchidan, o‘quv faoliyati ta’sirida xotiraning hajmi va mustahkamligi ortadi. Muntazam mashqlar, o‘qish va yozish faoliyati xotira rivojlanishini tezlashtiradi. Kichik maktab yoshidagi bolalar xotirasining rivojlanishiga ko‘plab omillar ta’sir ko‘rsatadi. Bosh miya va markaziy nerv tizimining yetuklik darajasi xotira rivojlanishining asosiy biologik omillaridan biridir. Sog‘lom nerv tizimi axborotni samarali qayta ishlash va saqlash imkonini beradi. Diqqatning barqarorligi, qiziqish, motivatsiya va emotsional holat xotira samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Qiziqarli va mazmunli ma’lumotlar uzoqroq muddat esda saqlanadi. Oiladagi psixologik muhit, o‘qituvchining munosabati va tengdoshlar bilan muloqot bolaning bilish faoliyatiga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ta’lim metodlari, o‘quv materialining mazmuni va uni taqdim etish shakli xotiraning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy interaktiv metodlar bolalarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi.

Xotirani rivojlantirishning neyropsixologik usullari: Kichik maktab yoshidagi bolalarda xotirani rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- Rasmlar va sxemalar yordamida o‘qitish;
- Assotsiativ bog‘lanishlardan foydalanish;
- Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar;
- Takrorlash va mustahkamlash usullaridan foydalanish;
- Didaktik o‘yinlarni qo‘llash;
- Nutq va tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar;
- Diqqatni rivojlantirish mashqlari;
- Muammoli vaziyatlarni hal etishga yo‘naltirilgan topshiriqlar.

Neyropsixologik yondashuv bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda xotirani rivojlantirishga yordam beradi. Ba’zi hollarda kichik maktab yoshidagi bolalarda xotira faoliyatida qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Buning sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- Diqqat yetishmovchiligi;
- Haddan tashqari charchoq;
- Stress va emotsional zo‘riqish;
- Nevrologik muammolar;
- O‘quv yuklamasining ortiqchaligi.

Bunday holatlarda psixolog, pedagog va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Muammoni erta aniqlash va tegishli korreksion ishlarni olib borish bolaning o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini oshiradi.

**Xulosa.** Kichik maktab yoshi xotiraning faol rivojlanish davri hisoblanadi. Ushbu davrda bosh miyaning funksional takomillashuvi, o‘quv faoliyatining rivojlanishi va ijtimoiy muhitning ta’siri natijasida xotira yangi sifat bosqichiga ko‘tariladi. Neyropsixologik tadqiqotlar xotira jarayonlarining miya faoliyati bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bolalarda xotirani samarali rivojlantirish uchun ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik va neyropsixologik yondashuvlardan foydalanish zarur. Bu esa nafaqat o‘quv muvaffaqiyatini oshiradi, balki bolaning intellektual va shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Vigotskiy L.S. *Psixik rivojlanish nazariyasi*. – Moskva: Pedagogika, 2018.
2. Luriya A.R. *Neyropsixologiya asoslari*. – Moskva: Akademiya, 2019.
3. Leontev A.N. *Faoliyat. Ong. Shaxs*. – Moskva: Smisl, 2017.
4. Rubinshteyn S.L. *Umumiy psixologiya asoslari*. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018.
5. G‘oziev E.G‘. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
6. Davletshin M.G. *Yosh va pedagogik psixologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
7. Xudoyberdiyev M., Karimova V. *Rivojlanish psixologiyasi*. – Toshkent: Tafakkur, 2022.